

Яковенко Р. В.

Кіровоградський національний технічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

Зміна місця і ролі людини в процесі виробництва відбувається у відповідності до змін у науково-технічному прогресі. Трансформація процесу праці та його суспільного значення, викликає еволюцію здатності людини до виробництва та самої людини, виводячи її з безпосереднього процесу праці, збільшуючи обсяг вільного від праці часу, але підвищуючи кваліфікаційно-освітні вимоги до нього.

Класична політична економія аналізувала економічну категорію „робоча сила”, що характеризувала участь людини в процесі простої фізичної праці, яка переважала на той час, із застосуванням найпростіших знарядь праці. Робоча сила є товаром, об’єктом купівлі-продажу, результати якого відчужуються від власника і водночас є вичерпним економічним ресурсом. Людський потенціал є властивістю людини, яка є необмеженою і спроможна до відтворення, зростання, часткового успадкування. Він не відчужується від людини і не зношується в процесі застосування його в процесі творчої та розумової діяльності.

К. Маркс та його прихильники, продовжуючи аналіз робочої сили, здійснювали аналіз людини, як фактору виробництва. Так, капіталіст експлуатує робітника і здійснює відтворення цього фактору (тобто визначає розмір оплати і тривалості робочого часу) на власний розсуд, не враховуючи інших потреб людини крім фізіологічного відтворення. Людський потенціал є власністю людини, її носія, і відрізняється від фактору виробництва тим, що удосконалення виробничих факторів, у тому числі й людини, має за мету підвищення продуктивності праці, а в концепції людського потенціалу розвиток людини є не лише засобом підвищення виробничої ефективності, а й кінцевою метою господарської діяльності та суспільних відносин.

Неокласична школа доповнила аналіз виробничих потенцій людини, включивши до них моральні та інтелектуальні чинники, історична школа ввела до них національну свідомість та патріотизм, інституціональний напрям акцентував увагу на соціально-психологічних факторах, а неоліберальна школа визначила першочерговою складовою здатності людини до економічної діяльності підприємницькі здібності. Поступова автоматизація і механізація виробничого процесу, розширення кола застосування здібностей людини та її потреб, зумовили еволюцію робочої сили та людини, як фактору виробництва, перетворення їх на людський потенціал, як нової категорії, що характеризує суспільні функції людини у виробничому процесі.

Важливе значення в структурі людського потенціалу посідають нематеріальні елементи та чинники, які характеризує переростання людини економічної в людину творчу в процесі трансформації економічних та суспільних процесів, їх переході на якісно новий рівень. Головними передумовами, що характеризують зростання продуктивної сили людини, дедалі більше мають характер поєднання матеріальних та нематеріальних виробничих відносин. Соціально-культурні чинники та умови розвитку людини характеризують не лише здатність до виконання складної розумової або творчої діяльності, а й спроможність людини до громадянської активності.

Визначальною продуктивною силою сьогодення є інтелект. За роки незалежності Україна втратила значну частку інтелектуального потенціалу, а економічні реформи призвели до еміграції творчої та наукової еліти. Відсутність матеріальної бази та відповідних кадрів загальмували темп науково-технічного розвитку України, відкинули її набагато років назад порівняно навіть із країнами-сусідами. Такий стан справ ускладнив продовження процесу комплексної автоматизації промислового виробництва та хімізації народного господарства.

Наявні виробничі умови характеризуються високою часткою шкідливих умов праці, травматизму та інших чинників, що призводять до кількісної втрати

виробничого персоналу, унеможливлення реалізації людиною своїх здібностей в процесі фізичної праці.

Кількісні характеристики людського потенціалу, такі як чисельність населення та тривалість життя в Україні є низькими та такими, що свідчать про негативні тенденції відтворення і розвитку суспільних та виробничих потенцій людини. Екологічний чинник матеріального виробництва в регіонах концентрації виробничих потужностей ускладнює відтворення людини взагалі, та людського потенціалу зокрема.

Професійно-кваліфікаційний рівень робітників України характеризується зростанням частки осіб з вищою освітою в структурі робочої сили, що є позитивним чинником зростання людського потенціалу. При цьому найвищими темпами зростають обсяги слухачів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації в той час, як чисельність учнів професійно-технічних та загальноосвітніх закладів скорочується. Це свідчить про усвідомлення населенням зростання ролі та значення освіти в рівні майбутнього добробуту.

Слід розрізняти чинники, що здійснюють вплив на відтворення людського потенціалу в різноманітних вимірах, які реалізуються через, відповідно, еволюційний характер суспільного розвитку, ринкові перетворення та державну політику. Еволюційні фактори стосуються зміни структури економіки та інтелектуалізації праці, а також мотиваційних установок, пов'язаних із психологічною трансформацією процесу праці.

Формування людського потенціалу відбувається внаслідок споживання інформаційних та естетичних товарів, формуючи, таким чином, ефективний попит та стимулюючи їх подальше відтворення.

Дієвим механізмом зміни структури економіки на основі застосування нових технологій та досягнень науково-технічного прогресу є інвестування та залучення коштів у розвиток інноваційних технологій, науковомістке виробництво, розвиток сфери послуг. Наслідком дії такого механізму має стати інтелектуалізація виробництва, тобто зміна якісних вимог до сучасного робітника, його кваліфікаційного рівня і визначення розумової праці людини

визначальним довгостроковим фактором виробництва. Такі зміни є знаковими в системі відтворення людського потенціалу. Найбільший внесок в економічне зростання спостерігається у видах економічної діяльності, які надають послуги (торгівля, транспорт та зв'язок, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, інші види економічної діяльності): останніми роками в середньому становлять 3,5%. Внесок ВВП галузей, які виробляють товари – 2,8%, з них промисловість – 2,7%.

Переростання „людини економічної” в „людину творчу” супроводжується змінами у мотивації праці внаслідок поширення її творчого характеру, перетворення потреби матеріального заохочення праці людини на нематеріальне, що відбувається внаслідок підвищення ефективності виробництва та вивільнення часу робітника. Визначальним чинником мотивації до творчої діяльності стає сам процес творчості, а вільний від нього час може використовуватись для особистого саморозвитку громадянина, набуття додаткових властивостей як виробничого так і позаекономічного характеру. Такі зміни зумовлюють трансформацію соціальної структури суспільства, головну роль в якій починає відігравати середній клас – клас виробничих освічених професіоналів і творчих працівників.

Обмежене підвищення добробуту населення, як чинник відтворення робочої сили, здійснюється в Україні внаслідок соціальної політики держави, яка має характер тактичного реагування на наявні ускладнення, і має ліквідаційний а не передбачуваний характер. Заходи щодо забезпечення всебічного розвитку людини, тобто відтворення людського потенціалу, мають здійснюватись суб'єктами недержавного мікрорівня економіки та власне особою через усвідомлення потреби саморозвитку, розширення потреб. Повноцінний розвиток людини та відповідне відтворення людського потенціалу здійснюється внаслідок поєднання ефективної соціальної політики і трансформації суспільної свідомості в розрізі управління власними видатками, за умови функціонування та якісного зростання розвинутого виробничого сектору.